

ÇOCUK HAKLARINA İLİŞKİN TEMEL ULUSLARARASI BELGELER VE TÜRKİYE UYGULAMASI

Sevil Lale KURT¹

Öz

Tarihsel süreç içinde insan hakları bağlamında, kendi gibi minik adımlarla yol alan çocuk hakları, “21. yüzyılda hak ettiği ilgiyi görmeye başlamış mıdır?” sorunsalı çerçevesinde bu çalışmada ele alınmıştır. Ayrıca tarihsel gelişimin yanı sıra çocuk haklarına Türkiye’nin verdiği önem, yükümlülükleri bağlamında, uygulamadaki örnekler de gözetilerek değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, çocuk hakları, Türkiye, Birleşmiş Milletler, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi.

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü Çocuk Hakları Daire Başkanlığı. slale@aile.gov.tr.

BASIC INTERNATIONAL DOCUMENTS ON CHILDREN'S RIGHTS AND TURKEY EXAMPLE

Abstract

As a part of human rights, children rights have proceeded slowly through the course of history. In this study, children rights have been considered within the context of whether “children rights have begun to gain the attention it deserves in 21st century”. Apart from historical process, the value that has been given to children rights by Turkey as a part of its responsibilities has been evaluated through examples.

Keywords: Children, children's rights, Turkey, United Nations, the United Nations Convention on the Rights of the Child.

1. Çocuk Haklarının Tarihçesi

Çocuk hakları, insan hakları şemsiyesi altında yer alan haklar arasındadır. Çocuk haklarının tarihsel serüvenini iyi anlayabilmemiz için öncelikle insan haklarının geçirdiği gelişmelere bakmakta fayda olacaktır. Türkiye’de insan hakları, Batı değerleri bakış açısı ve dili ile oluşturulan bir zemin üzerine inşa edilmiştir. Bunun sebebi, insan haklarının Batı’da ortaya çıkması ve Batı dili ve değerleri ile uluslararası platformda kabul görmesi olarak değerlendirilebilir. Ancak her medeniyet kendi içerisinde insana, çocuğa farklı değerler atfetmektedir. İnsan haklarının Batı dili ile inşa edilmiş zeminin haricinde çocuğun, çocuğa verilen değer ve çocuk haklarının her medeniyetin sahip olduğu değerler ile değerlendirilmesinin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Eski çağlarda modern anlamda ifade edilen çocukların hakkına ilişkin bir kavram ve değer bulunmamaktaydı. O dönemde çocuklar sürekli ilgilenilen ve önemsenen bireyler olmaktan çok öteydi. Eski çağlarda ebeveynler özellikle babalar, çocuklar üzerinde her türlü hakka sahipti (Çelik, 2005, s. 1).

Tarihsel süreç içerisinde toplumlar; zamana, gelişmişlik düzeylerine ve sosyokültürel yapılarına bağlı olarak çocuğa farklı değerler atfetmiştir. Örneğin, ilkel toplumlarda çocuklara ekonomik yarar sağlanan birey olarak bakılmaktaydı. Zayıf, güçsüz, aileye ekonomik fayda sağlamayan çocuklara değer verilmezdi. Hatta zayıf, güçsüz çocuklar toplum dışına itilerek yaşama hakkı bile tanınmazdı. Çocuğa ilişkin devletler tarafından gösterilen ilgi özellikle devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda aileleri denetlemeye başlaması ile birlikte ortaya çıkmıştır. Devletlerin bu ilgisi özellikle çocukların korunması kapsamında yoğunlaşmıştır. Devletlerin çocuklar üzerindeki ilgisi ile ebeveynlerin mutlak hâkimiyeti giderek azalmaya başlamıştır. Bu alanda yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır (Akyüz, 2010, ss. 16-17).

Ortaçağ Avrupası’nda soyluluk ve halk ayrımı olması nedeniyle düzenlenen tüm yasalar toplumun her kesimi için eşit bir şekilde uygulanmamıştır. Oysaki insan haklarının en önemli göstergelerinden birisi toplumda bulunan tüm insanların hiçbir ayrım gözetmeksizin yasalar önünde eşit olmasıdır.

18 ve 19. yüzyılda insan hakları ve bu hakların yasalarda yer alabilmesine yönelik verilen mücadeleler bulunmaktadır. İlk kez İngiltere’de 1689 yılında tüm vatandaşların temel haklara sahip olduğuna ilişkin Temel Haklar Bildirisi kabul edilmiştir (Ünal, 2001, s. 18).

Anadolu’ya gelmeden önce Orta Asya’da boyların meydana getirdiği bir devlet düzeninde yaşayan Türk boyunun şefi öldüğünde yeri başka bir lider tarafından doldurulurdu. Liderin belirlenmesinde soyluluk esas alınmaz, yeteneklerine bakılırdı. Böylece Türklere soyluluğa dayanan bir zümre yaratılması engellenmiştir. Ayrıca bozkır kültürü dolayısıyla bireysel özgürlük yerleşmiştir. 11. yüzyılda Balasagunlu Yusuf adlı bir bilge tarafından yazılmış olan *Kutadgu Bilig* adlı eserde yasalar karşısında eşitliğin kabul edildiği ve insan sevgisinin bulunduğu vurgulanmıştır (Akay, 2004, s. 34). Görüleceği üzere, İnsan sevgisinin önemli olduğu bir toplumda çocuklar da sevgi içerisinde yetişme imkânı bulmuştur.

Ayrıca yüzyıllar öncesine ait *Dede Korkut Hikâyeleri*, Türk toplumunda çocuğun yeri ve değerine ilişkin bizlere önemli bilgiler sunmaktadır. *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde çocuk küçük de olsa önemli bir birey olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca çocuğa ve çocuk yetiştirilmesine ne kadar önem verildiği de görülmektedir (Yalçın ve Şengül, 2004, s. 210).

Göçebe Orta Asya kültüründe çocuk; at üzerinde de olsa, sevgi, ilgi ve güvenlik içerisinde yetiştirildiği görülmektedir. Yerleşik düzende de çocuk; ninniler ile anne, kardeş, büyükanne ve diğer akrabaların bakım ve gözetiminde sevgi ve ilgi ile büyütülmüştür. Kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocuklar ise vakıflar tarafından bakılıp gözetilmiştir.

Türklerin Müslüman olmadan önceki önemli devletleri Hun, Göktürk ve Uygurlarda da çocuğun korunmasına, eğitilmesine yönelik farklı uygulamalar olmakla birlikte temel olarak çocuk sevgisinin önemli olduğu görülmektedir. Çocuklar arasında cinsiyet ayrımı olmaksızın aileleri tarafından sevilerek büyütüldükleri anlaşılmaktadır (Akyüz, 2010, ss. 47-51).

İslamiyetin kabulü ile Türk devletleri (Karamanoğulları, Selçuklular, Anadolu Selçukluları vb.) İslam hukukunu benimsemişlerdir. Çocukların

korunması İslam dininin kutsal kitabı olan *Kur'an-ı Kerim*'de açık bir şekilde ifade edilmektedir. Kur'an-ı Kerim ve hadislerde çocukların özel olarak korunması ve bakımına ilişkin hükümler bulunmaktadır. Şöyle ki İsrâ suresinin 31. ayetinde “Yoksulluk korkusu ile evlâtlarınızı öldürmeyin! Onları ve sizleri sadece biz rızıklandırırız.” denilmektedir (Kur'an-ı Kerim Meali, 2010, ss. 285) Muhakkak ki onların öldürülmesi, (kasıtlı işlenen) büyük suç olarak görülmektedir. Bu ayette özellikle çocukların hakları içerisinde yer alan temel yaşama hakkına atıfta bulunulmakta ve çocukların öldürülmesinin büyük bir suç olduğu belirtilmektedir (Beter, 2010, s. 37). Görüleceği üzere İslam dininde çocuğa özel olarak önem verilmiş, onun korunup gözetilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Tanzimat Dönemi'nde çocuk hakları teriminin bazı aydınlarca tıpkı insan hakları teriminde olduğu gibi ifade edilmiş olduğu görülüyor. “Çocuklarımızın terbiye ve eğitimini daha kendi çocuklarımızın haklarını öğrenmemekle mi başaracağız?” şeklindeki bir ifade çocuk haklarının uluslararası söyleminden yüzyıl öncesine rastlamaktadır (Doğan, 2001, s. 1).

Türkiye'de çocuğa önem vermek, onu ve haklarını korumaya yönelik kurumların kurulmaya başlaması 19. yüzyıla rastlar. Mithat Paşa, Tuna Eyaleti valisi iken “Çocuk İslahevlerine” ait bir tüzük düzenlemiş ve aynı tüzük uygulanmak üzere Dâhiliye Nezaretince 1868 yılında bütün valiliklere tamim edilmiştir (Polat, 1997, s. 29).

Çocuk hakları kavramı olarak Türkiye gündemine Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin imzalanması ile girdiği pek çok görüşte ifade edilse de görüldüğü üzere Türkiye'de çocuk haklarının kökeni çok daha eskilere dayanmaktadır.

Dünyada yaşanan savaşlarda toplumun en savunmasız kesimini oluşturan çocuklar, kadınlar ve yaşlılar bu durumdan en fazla etkilenmiştir. Bu gerçekten hareketle uluslararası zeminde düzenlemeler yapılma gereksinimi duyulmuştur.

Türkiye, tarih boyunca, çocuk bakımına ve çocukların korunmasına önem veren bir ülke olmuştur. Türk kültüründe bulunan sevgi ve merhamet duyguları

çocuk haklarını aile içerisinde önemli bir yere oturtmuştur. Bu doğrultuda kimsesiz çocuklara da özel bir önem verilmiştir. Çocuk bakım sisteminin ilk temeli 1822 yılında çocuk ıslahevlerinin kurulmasıyla atılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk tarafından 1921 yılında Çocuk Esirgeme Cemiyeti kurulmuştur (Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, 1999, s. 1). Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk, çocuğa verdiği değeri 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nı çocuklara armağan ederek göstermiştir.

Genel olarak çocuk haklarının tarihine bakıldığında, karşımıza dört önemli belge çıkmaktadır:

- 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi
- 1959 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi
- 1963 Türk Çocuk Hakları Bildirisi
- 1989 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi

1.1. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi (1924)

Çocuk hakları alanında atılan ilk adım beş maddeden oluşan Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'dir. Çocukların yaşatılmaları, gelişmeleri ve korunmalarının uluslararası düzeyde temel ilke olarak ilk defa ele alındığı bu beş maddelik bildirgeyi imzalayan devlet liderleri arasında genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal de yer alıyordu. 1928 yılında Atatürk, Çocuk Hakları Bildirgesi'ni imzalamıştır (Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, 1999, s. 1).

Nitekim örneğini verdiğimiz Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, Birinci Dünya Savaşı sonrası çocukların daha özenli korunması gereğinden hareket ile hazırlanarak ülkelerin imzasına sunulmuştur. Bildirgede çocukların sağlıklı ve güvenli bir ortam içerisinde yaşaması, bir felaket anında çocuklara öncelik verilmesi, çocukların her türlü istismara karşı korunması konularına vurgu yapılmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması, Milletler Cemiyeti'nin geçerliliğini yitirmesi sonucu bildirgenin herhangi bir yaptırımı kalmamıştır.

1. 2. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi (1959)

BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne paralel olarak 20 Kasım 1959 tarih ve 1386 sayılı BM Çocuk Hakları Bildirisi ilan edilmiştir. Bildiride çocuklara karşı ayrımcılık yapılmaması, çocuğa kendisini özgürce gelişme fırsatı verilmesi, doğumdan itibaren bir kimlik ve vatandaşlık kazandırılması, sosyal güvenlik haklarından yararlandırılması, engelli çocuklara gereken bakım ve tedavinin gösterilmesi gibi 10 genel ilke yer almıştır (Ünal, 2001, s. 46).

İkinci Dünya Savaşı, Birinci Dünya Savaşı gibi çocuklara büyük zararlar vermiş ve çocuklar Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi bulunmasına rağmen yeteri kadar korunamamıştır.

Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla çocukların korunmasına ilişkin konuları incelemek üzere "Sosyal Sorunlar Meclisi" oluşturulmuştur. Sosyal Sorunlar Meclisi yaptığı bir toplantıda Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nin yeniden düzenlenmesine karar vermiştir. Üye devletlerden de alınan görüşler doğrultusunda yeniden düzenlenen Bildirge 20 Kasım 1959 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda oy birliği ile kabul edilmiştir. Bildirgede İkinci Dünya Savaşı'nın çocukları daha fazla şiddete maruz bıraktığı etkiler göz önüne alınarak çocukların doğum öncesi ve sonrasında özel korunma ve bakıma gereksinim duyduğuna vurgu yapılmıştır (Erbay, 2013, s. 27). Ancak görüldüğü üzere gerek Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nin gerekse Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'nin herhangi bir yaptırım gücü olmaması nedeniyle bu bildirgeler, imzalayan devletlerin iyi niyet ifadesi olmasından öteye gidememiştir.

1. 3. Türk Çocuk Hakları Bildirisi (1963)

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi'nin doğrultusunda Türk Çocuk Hakları Bildirisi hazırlanmış olup bu bildiri, 28 Haziran 1963 günü UNESCO Türkiye Millî Komisyonu 7. Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM] Çocuk Hakları İzleme Komitesi, 2013, s. 1).

Türk Çocuk Hakları Bildirisi'nin maddeleri şu şekildedir:

- İyi bakım, iyi yetiştirilme ve çocuğa uygun bir eğitim, her yerde ilgi, sevgi ve yardım görme her Türk çocuğunun hakkıdır. Resmî, özel

her kurum, her yurttaş bu çocuk hakkını tanımak, eldeki olanaklarla onu gerçekleştirmek yükümlülüğündedir. Sıkıntı içinde bulunan çocuğun kurtarılmasına öncelik verilir.

- 16 yaşından önce hiçbir çocuk resmî öğrenimden alıkonularak özel işlerde çalıştırılmaz. Hiçbir şekilde sömürülemez. Her ana baba; çocuğuna bakmak, onu bilgili, becerili ve en iyi şekilde yetiştirmekle yükümlüdür. Orta dereceli öğrenime devam etmeyenlerin, edemeyenlerin gerekli bilgi ve becerileri kazanmaları için devlet kurslar açar. Ana babanın yeterli olmadığı durumlarda bu görev, çocuğun birinci derece yakın akrabalarına ve devlete düşer.
- İlköğrenimden sonra orta dereceli okullara devam etmeyenler, edemeyenler için teknik, tarımsal bilgi ve beceri kazandıran kurslar açılması ve bu kurslardan çocukların yararlanması için Millî Eğitim Bakanlığı, Belediye Başkanlığı ve muhtarlar işbirliği yapmakla yükümlüdür.
- Sakat ve uyumsuz çocukların iyileştirilmeleri, yaşama zorluğu çeken çocukların kurtarılmaları, durumlarına uygun bir meslek için kendi yaşamlarını kazanacak derecede başarılı ve güçlü yetiştirilmeleri ana baba ile birlikte devletin ve bu amaçla kurulmuş örgütlerin ödevidir.
- Çocuğun korunması ile ilgili yasalar öncelikle hazırlanıp çıkarılmalı, geciktirilmeden uygulanmalıdır.

Türk Çocuk Hakları Bildirgesi'nde yine ana babanın ve devletin sorumluluklarından bahsedilmektedir. Özellikle devletin, çocuğun korunup gözetilmesine ilişkin yasal, idari ve uygulamaya yönelik her türlü önlemi alması gerektiğinin altı çizilmektedir. Çocukların korunmasına ilişkin düzenlemelerde öncelik tanınması vurgulanmaktadır.

1. 4. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989)

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 20 Kasım 1989 tarih ve 44/25 sayılı kararıyla kabul edilip imza, onay ve katılıma açılmıştır. Sözleşme 49. maddeye uygun olarak 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, sözleşmeyi 14 Eylül 1990

tarihinde imzalamıştır. 4058 sayılı Onay Kanunu 11 Aralık 1994 gün ve 22138 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. Türkiye azınlık tanımı konusunda benimsemiş olduğu yorum çerçevesinde; Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 17, 29 ve 30. maddelerini T.C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama ve uygulama hakkını saklı tutmaktadır (Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, 2001, s. 60).

Bilindiği üzere, bildirgeler bağlayıcı metinler değildir. Çocuk Hakları Sözleşmesi ise T.C. Anayasası'nın 90. maddesi uyarınca iç hukuk normuna dönüşmüştür. Sözleşme, doğumdan ergenliğe ve genç yetişkinliğe kadar çocukların yaşamlarının tüm boyutlarını kapsamaktadır. Sözleşme on yıllık bir zaman diliminde geliştirilmiştir ve dünyadaki tüm çocukların mutlu, sağlıklı, doyurucu ve güvenli bir yaşam sürebilmesi için nelerin gerekli olduğu konusunda kapsamlı bir düzenlemedir (Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği, 2004, s. 10). Sözleşmenin dünyadaki hemen hemen bütün ülkeler tarafından onaylanması dikkate değer bir başarıdır. Dünyadaki devletlerin kendi çocukları konusunda birtakım bağlayıcı yükümlülükler altına girmesi, gelecek için büyük umutlar vermekte ve çocuk haklarını küresel ölçekte sürdürülen insan hakları mücadelesinin öncüsü konumuna yerleştirmektedir (Hodgkin ve Newell, 2003, s. XI).

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılmaktadır. Türkiye'de 2005 yılında yürürlüğe girmiş olan Çocuk Koruma Kanunu'nun 3. maddesinde çocuk, daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişi olarak tanımlanmış olup bu düzenleme ile Türkiye'de Çocuk Hakları Sözleşmesi'ndeki çocuk kavramından daha geniş bir kapsam benimsenmiştir. Ayrıca taraf devletler, sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa; kendilerinin, anne babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanır ve taahhüt ederler.

Taraf devletler, çocuğun anne babasının, yasal vasilerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü ayırımı veya cezaya tabi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm uygun önlemleri alırlar denilmektedir.

Yalnızca çocukların haklarını bilmesi ve öğrenmesi de yeterli değildir. Bütün yetişkin bireylerin ve toplumun çocuk haklarını bilmesi de gerekir. Bu da yetmez, çocuk haklarının uygulanması, sonuçlandırılması ve izlenmesi de gerekir. Çocuk haklarının üç paydaşı vardır: birey, toplum ve devlet. Çocuğa karşı sorumlulukları yerine getirmesi gerekenlerin öncelikle bilmeleri gereken şudur: Çocuk olma, çocukluklarını yaşama ve haklarını savunma hakları yetişkinler tarafından kabul edilmelidir (Çocuk Vakfı, 2011, s. 12).

Sözleşme, çocuğa yönelik en geniş katılımlı belge olmasına rağmen birçok eleştirilere de maruz kalmaktadır. Sözleşme, Batı kavramları kullanılarak yazılmış olup evrensel, serbest ve tekil bir çocuğu referans göstermektedir. Anne baba ve çocuk arasındaki ilişki biyolojik temel olarak vurgulanmıştır. Sözleşmenin çocuklar tarafından oluşturulmamış ve katkılarının alınmamış olması, çocuğun yaş tanımlamasının on sekiz yaş ile sınırlı tutulması, bunun yerine bireysel gelişim ve kapasitesinin önemli olduğu yasaların da buna göre düzenlenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca sözleşmenin çocukluğun başlangıcını belirlemede yetersiz olduğu, hamile kadınların tedavisi ve kürtaj gibi konularda yeteri kadar açıklık bulunmadığı belirtilmektedir. Sözleşmenin en güçsüz tarafının ise taraf ülkenin iç hukuku haline gelmedikçe uygulanabilir olmaması olarak ifade edilmiştir (Erbay, 2013, ss. 34-35).

Bu eleştiriler doğrultusunda, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi sözleşmeye ilişkin yeni düzenlemelere gitmektedir. Sözleşmenin çocukların satışı, kaçırılması ve pornografisine ilişkin ve çocukların silahlı çatışmalara dâhil olmalarına yönelik ek ihtiyari protokoller yayımlanarak ülkelerin onayına sunulmaktadır. Ayrıca BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin uygulanmasının denetimini geliştirmek üzere BM Çocuk Hakları Komitesi'ne bireysel başvuruları inceleme yetkisi tanıyacak Çocuk Hakları Sözleşmesi Ek Bireysel Başvuru İlişkin İhtiyari Protokol hazırlanarak ülkelerin onayına sunulmuştur. Protokol, 24 Eylül 2012 tarihinde Türkiye tarafından

diğer ek ihtiyari protokollere koyduğu çekincelerin devam ettiği belirtilerek imzalanmıştır. Ancak henüz Çocuk Hakları Sözleşmesi Ek Bireysel Başvuruya İlişkin İhtiyari Protokol onay aşamasındadır (TBMM, 2016).

1. 5. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin çocuğun her türlü cinsel sömürü ve suistimalden korunmasına ilişkin 34 ve 35. maddesinde “Taraf devletlerin fuhuş ve pornografi dâhil, çocuğu cinsel sömürü ve suistimalden koruyacakları ve çocukların satışı, kaçırmaya ve fuhşa konu olmalarını önlemek üzere her türlü çabayı göstermek devletin görevidir” denmektedir. Bu maddeler uyarınca sözleşmeye ek olarak hazırlanarak 25 Mayıs 2000 tarihinde BM Genel Kurulu'nda kabul edilen ve bilahare imzaya açılan Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol, Türkiye Cumhuriyeti adına 8 Eylül 2000 tarihinde imzalanmış ve 28 Haziran 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. ÇHS'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi İlişkin İhtiyari Protokol kapsamında ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve sivil toplum örgütlerinin katılımı ile hazırlanan Türkiye raporu 17 Mayıs 2006 tarihinde BM Çocuk Hakları Komitesi'ne sunulmuştur (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı [ASPB] Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2013).

1. 6. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol, Türkiye tarafından imzalanarak 18 Mart 2004 tarih ve 25406 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol'e ilişkin hazırlanan Türkiye raporunun sunumu ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının katılımı ile 14 Eylül 2009 tarihinde gerçekleştirilmiştir (ASPB Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2016).

Görüleceği üzere, çocuk hakları dünya savaşlarının yaşanması ve bu savaşlardan çocukların daha fazla etkilenmesi dolayısıyla uluslararası zeminde gündeme alınmaya başlanılmıştır. Ancak bunun için ortak bir dil ve tavır geliştirilmesine ilişkin zorluklar yaşanmıştır. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ile çocukların her türlü ihmal, istismar ve kötü yaşam koşullarından korunmaları, gelişimlerinin ve katılımlarının sağlanması konusunda evrensel ilke ve çerçevelerin belirlenmesine çalışılmıştır. Ancak sözleşmeye yapılan eleştiriler kapsamında da görüleceği üzere bu konuda tam bir fikir birliği sağlanamamıştır.

Ayrıca uygulamada dünyada ülkeler arasında farklılıklar olabildiği gibi aynı ülke içerisinde de değişik sosyokültürel tabakalarda farklılıklar bulunmaktadır.

2. Çocukluk ve Çocuğun Temel Hakları

Çocuk haklarının şemsiyesini oluşturan “insan hakları”, kavram olarak İkinci Dünya Savaşı’nı takiben Birleşmiş Milletler’in kuruluşuyla birlikte dile getirilmiş olmasına karşın, insanların ilk toplumsal yaşama geçişleriyle birlikte ortaya çıkmıştır. Bu konudaki ilk yasal düzenlemeler din kuralları çerçevesinde oluşturulmuştur. Antik dönemde ise Konfüçyüs’ten eski Yunan’a kadar birçok düşünür insan haklarına ilişkin felsefi yaklaşımlarda bulunmuş ve birbirinden farklı düşünceler ortaya koymuşlardır (Düzağaç, 2005, s. 9).

Halen çocuk haklarına karşı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerin çok temel karşı çıkış nedenleri arasında çocukların hak sahibi olabilmek için yeterli kapasiteye sahip olmadıkları söylenmektedir. Bu karşı çıkışta temel neden yukarıda bahsettiğimiz filozofların da çocuk kavramında belirttikleri çocukların akıl sahibi olmadıkları, anne ve babalarına bağımlı oldukları, yani çocuğun yetersizliği üzerine kurulmuştur (Erbay, 2013, ss. 15-17).

Çocuk hakları düşüncesine yön veren temel anlayış çocukların özel gereksinimlerinin olmasıdır. Çocuk hakları algısı her ne kadar çıkış noktası Batı kaynaklı olsa da, Doğu toplumlarında da gerek dinî gerekse örfî hukukta çocuğa verilen önemin göz ardı edilmemesi gerektiği düşünülmektedir. Bu çalışmada çocukların gelişimleri ve gereksinimleri çerçevesinde hak sahibi

oldukları düşüncesini yansıtır bir bakış açısı ile bakılmaktadır. Ancak yanlı olmama adına farklı görüşlere de yer verilmeye çalışılmıştır.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ile çocukluk kavramının tarihsel gelişimi belirli standartlara bağlanarak dönüm noktası olmuştur. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde, tanımlanan haklar; ırk, din, dil ayrımı yapmadan tüm çocuklar için geçerlidir. Çocuk Hakları Sözleşmesi kapsamında yer alan haklar; yaşama, gelişme, korunma ve katılım hakkı olarak sınıflandırılabilir. Hakların korunması ve uygulanabilmesi için temel ilkeler düzenlenmiştir. Sözleşmede yer alan temel ilkeler; ayrımcılığın önlenmesi, çocuğun yüksek yararının korunması, çocuğun görüşüne saygı gösterilmesi şeklinde ifade edilebilir. Haklar, eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkesi çerçevesinde tüm çocuklar için geçerlidir. Çocuğun yüksek yararı ilkesi çerçevesinde, çocuk merkezli bir bakış açısı ile çocuğun hak ve ihtiyaçlarını öncelikle göz önünde bulundurur. Çocukla ilgili alınacak kararların çocuğun görüşlerinin gelişimi doğrultusunda alınmasına özen gösterilir. Sözleşmenin temel aldığı ilkeler, ayırım gözetmeksizin tüm çocuklar için geçerlidir.

2. 1. Yaşama Hakkı

Yaşama hakkı en temel haktır. Herkes için geçerlidir. Yaşama hakkını elde etmeden diğer hakların hayata geçmesi mümkün değildir. Yaşama hakkı sözleşmenin ilkeleri çerçevesinde ayırım gözetmeksizin tüm çocuklar için geçerlidir. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu ifade edilmektedir.

Yaşama, gelişme temel bir özgürlük ve haktır. Önce yaşam vardır ve yaşam ilk özgürlüktür. Bu ilk özgürlüğün somutlaşması da ilk hakkı, yani yaşama hakkını ifade eder. Yaşama hakkı, kişinin fiziksel ve ruhsal bütünlüğünü koruyabilmesi ve varlığının çeşitli etkilerle bozulmasına engel olabilmesidir (Erbay, 2013, s. 18).

Çocuğun fiziksel ve ruhsal bütünlüğüne dokunulamayacağı ilkesi ile yaşama hakkı birbirini tamamlar. Bu bağlamda çocuğun yaşamasının sağlanması için her tür tehlikelerden korunması büyük önem taşımaktadır.

Tüm insan hakları belgelerinde, yaşama hakkı güvence altına alınır ve yaşama hakkı dokunulmaz olarak kabul görür. Yaşama hakkı korunması gereken mutlak nitelikte bir haktır. Yaşama hakkı çağımızda, bir ülkenin insan haklarına bakışını ortaya koymada kullanılabilir en önemli ölçüttür. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1982 Anayasası'nda da yaşama hakkı güvence altına alınmıştır.

Çocukların hayatta kalmalarına yönelik çabalar, onların korunması ve geliştirilmesi ve hiçbir ayrıma tabi tutulmalarına yönelik gösterilecek çabalar ile beraber olmalıdır.

2. 2. Gelişme Hakkı

Bir çocuğun gelişmesi onun yalnızca yetişkinlik dönemine hazırlanması anlamına gelmemektedir. Bu aynı zamanda çocuğun içinde bulunduğu dönemi en elverişli koşullarda yaşaması anlamına gelir. Sözleşmeye göre devletler; çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal, psikolojik ve toplumsal gelişimini, insanın saygınlığı ile uyumlu biçimde gözetmeleri ve çocuğun toplumda özgür bir birey olarak yaşamını sürdürmesi için gerekli önlemleri almaları gerekmektedir. Bu hakkın devletlerce temel ilkeler çerçevesinde, çocuğun yüksek yararı gözetilerek ayırım yapmadan her çocuk için uygulanması önem taşımaktadır.

Her çocuk azami ölçüde yeteneklerini geliştirme hakkına sahiptir. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde devlet, çocuğun gelişimi için mümkün olan azami çabayı gösterir demektir. Her çocuğun kişiliğinin, becerilerinin, zihinsel ve fiziksel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi hakkı vardır. Ancak çocuğun gelişme hakkını kullanabilmesi, temel yaşama hakkına sahip olabilmesi ile mümkün olabilecektir.

2. 3. Korunma Hakkı

Tüm çocuklar ihmal, istismar ve her türlü riskten korunma hakkına sahiptir. Devlet, çocukların her türlü riskten korunması için gereken tüm tedbirleri almalıdır. Sözleşmenin 19. maddesinde çocukların her türlü ihmal ve istismardan korunmasına yönelik taraf devletlerin tedbir alması gerektiği vurgulanmaktadır. Çocuğun korunmasında esas sorumluluk ana babada

olmakla birlikte, ana babanın bu sorumluluğu çocuk haklarına uygun bir şekilde yerine getirmesi gerekmekte olup yerine getiremediği durumlarda devletin ana babaya gereken desteği verme sorumluluğu bulunmaktadır. Çocuğun yüksek yararına olmadığı durumlarda ana ve babasından ayrılmaması bunun son çare olarak ele alınması gerekmekte olup devletlerin çocuğu bedensel, zihinsel şiddetin her türünden koruyucu idari ve yasal önlemleri alma yükümlülüğü bulunmaktadır. Korunma hakkı kapsamında ihmal, istismar ve sömürüden korunma hakkı, işkence ve özgürlükten yoksun bırakmaya karşı korunma, kurum bakımının en son çare olması, aile birleşmelerine öncelik / kolaylık, çocuk kaçırmalarının önlenmesi, engelli yaşama etkin katılımın sağlanması, çocuğun bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişimini olumsuz etkileyecek nitelikte işte çalıştırılmasına karşı korunma, silahlı çatışmalardan korunma, adil yargılanma hakkı, çocuğa özgü usulle yargılanma hakkı başlıkları sayılabilir.

2. 4. Katılım Hakkı

Çocuğun kendini ilgilendiren konularda görüşlerini ifade etme hakkı vardır. Çocuğun katılım hakkı kendini ve düşüncelerini ifade etme özgürlüğünü ve temel sivil hakları içerir. Çocuğun katılım hakkı, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 12. maddesinde de yer almıştır.

İlgili madde, taraf devletleri, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını; bu görüşlere, çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak gereken özen gösterilmek suretiyle tanımaya yükümlü tutmaktadır. Çocuğun bu dinlenilme hakkının yansımalarına İsviçre Medeni Kanunu'nda rastlamak mümkündür. İsviçre Medeni Kanunu'na göre anne, baba ve çocuklar topluluğunun esenliğinin gerektirdiği ölçüde birbirlerine destek olmak ve saygı göstermekle yükümlüdürler. Yine İsviçre Medeni Kanunu'na göre, çocukların anne babaya karşı bir katılım hakkı doğmaktadır. Bu maddeye göre anne babalar, “çocuğa yaşamının düzenlenmesinde olgunluğuna uygun bir özgürlük” tanımakla ve “önemli konularda olabildiğince görüşünü almakla” yükümlüdürler. Bu hakka çocuk, özellikle temel hak kullanma ehliyetinin olmadığı durumlarda sahiptir (Gören, 2012, s. 81).

Çocuk katılımının daha o yıllarda dünyada pek de uygulanmadığında, yani sözleşmenin onaylanmasından yıllar önce genç cumhuriyetin önceki dönemlerden farklılığını koyan anlayış ile Mustafa Kemal Atatürk çocukların katılım hakkı ile ilgili olarak Yaveri Hasan Rıza Soyak'a şu ifadelerde bulunmuştur: “Çoğu ailelerde öteden beri kötü bir alışkanlık var, çocuklarını söyletmez ve dinlemezler. Onlar söze karışınca ‘Sen büyüklerin konuşmasına karışma’ derler. Onları sustururlar. Ne kadar yanlış, hatta zararlı bir hareket hâlbuki tam tersine çocukları serbestçe konuşmaya, düşündüklerini duyduklarını olduğu gibi ifade etmeye teşvik etmelidir..” Atatürk’ün de belirttiği gibi, çocukların görüşüne saygı gösterilmemesi çocukların dinlenmemesi, görüşlerinin dikkate alınmaması toplumlarda bir alışkanlık olarak devam etmekte, çocuğun kendini ilgilendiren konularda katılım hakkını kullanarak görüşlerini ifade etmesi göz ardı edilmektedir. Katılım hakkının en önemli özelliğinden biri de bu hakkın çocuk hakları ile ilgili diğer bildirgelerde yer almayan ve ilk kez Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde gündeme gelen bir hak olmasıdır. Bunun nedeni çağımızda ideal yönetim modelinin demokrasi olmasıdır. Demokrasinin temel prensiplerinden olan katılım, sözleşmede yerini almıştır (Akyüz, 2001, s. 14).

Katılım hakkını düzenleyen 12. madde, çocukların tüm kararları tek başlarına alma ve bunu uygulama hakkını vermezler. Söz konusu madde çerçevesinde tanımlanan katılım hakkı ile öncelikle çocukların hakları olan bir birey olarak kabulü amaçlanır. Ayrıca çocuklara katılım hakkı çerçevesinde, görüşlerini ortaya koyma, serbestçe ifade edebilme, kendilerini etkileyen konular ve sorunlara ilişkin görüş ve önerilerde bulunabilme ve bu sorunları öğrenme hakkı tanınır.

Türk Medeni Kanunu madde 308’de, “Ayırt etme gücüne sahip olan küçük rızası olmadıkça evlat edinilemez” denilmektedir. Madde 33’te ise “Ana ve baba olgunluğu ölçüsünde çocuğa hayatını düzenleme olanağı tanınır; önemli konularda olabildiğince onun düşüncesini göz önünde tutarlar” denilmektedir. Görüleceği üzere, Türk Medeni Kanunu’nda çocuğun kendini ilgilendiren konularda görüşlerinin alınması hususunda konulara değinilmektedir. Ayrıca Çocuk Koruma Kanunu temel ilkeler madde 4’te de çocuk ve ailesi

bilgilendirilmek suretiyle karar süreçlerine katılımlarının sağlanması ilkesi gözetilir.

Sonuç olarak görüleceği üzere, tüm çocukların yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarına hiçbir ayırım gözetmeksizin sahip olabilmeleri gerekmektedir. Çocukların bu haklarına sahip olarak gelişimlerinin sağlanması, daha sağlıklı aileleri, daha sağlıklı ve güçlü aileler ise daha güçlü ve sağlıklı toplumlara doğuracaktır.

3. Türkiye’de Çocukların Durumu ve Çocuğa Yönelik Politikalar

2012 istatistiklerine göre, Türkiye’de 0-18 yaş grubu, nüfusun yaklaşık %30’unu oluşturmaktadır (Beşpınar ve Aybars, 2013, s. 29). Bu istatistikler Batılı ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye’nin önemli ölçüde çocuk nüfusuna sahip olduğunu gösterir. Çocuk sayısındaki bu ciddi göstergeler Türkiye’de çocuk nüfusun devlet ve toplum için önemli bir toplumsal olgu olduğunu göstermektedir (Doğan, 2001, s. 1). Bu kadar büyük bir çocuk nüfusu olan Türkiye’de çocuğa yönelik hizmet ve politikaların da bu doğrultuda olması beklenmektedir.

Çocukların yaşama, iyi beslenme, korunma ve katılım hakları; sözleşmenin temel ilkeleri çerçevesinde ayırım gözetmeden tüm çocuklar için çocuklarının üstün yararına uygun, katılım haklarının da hayata geçirilerek sağlanması gerekmektedir. Ayrıca tüm çocuklara sahip oldukları haklarının hayata geçirilmesine yönelik ayırım gözetmeksizin eşit fırsatın sunulması toplumsal eşitsizliklerin azaltılması hususunda önemli bir başlangıçtır. Çocukların fiziksel, duygusal ve düşünsel gelişimlerini tamamlayabilmeleri kapsamında ekonomik ve sosyal yatırımlar yapılmalıdır. Toplumda özellikle çocuklara uzun vadede yapılan yatırımlar kısa vadede sonuç vermemekle birlikte uzun vadede toplumsal eşitsizliklerin azaltılmasında olumlu sonuçlar verecektir. Bu bağlamda, Çocuk Hakları Sözleşmesi, kapsamında çocukların sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimleri ve her türlü ihmal ve istismardan korunmaları ve katılım haklarını kullanabilmelerinin devlet güvencesine alınması gerekmektedir.

Yukarıda bahsedilen hususlar kapsamında genel anlamda bakılacak olduğunda çocuk haklarına ilişkin Türkiye’de anayasal ve yasal düzenlemeler bulunmakla birlikte bunların uygulamaya geçilmesi ve çocuğa ilişkin kapsamlı, sistematik ve uygulanabilir politikaların düzenlemesine ilişkin daha alınması gereken yol bulunduğu söylenilebilir.

3. 1. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Tarafından Yapılan Çalışmalar

Sözleşmede, çocukların ilk bakım ve korunmasından öncelikle aileler sorumlu tutulmakla birlikte çocukların hayatta kalma, gelişim, korunma ve katılım haklarının rollerinin desteklenmesi ve garanti altına alınması gerektiğinin altı çizilmektedir (Beşpınar ve Aybars, 2013, ss. 7-8).

Sözleşmenin Türkiye’de uygulanması ve izlenmesinden sorumlu “Koordinatör Kuruluş” olarak Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü görevlendirilmiştir. Ancak 3.6.2011 tarih ve 633 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulmuştur. Böylece aynı kararname ile (mülga) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’nun görev ve yetkileri, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı olarak kurulan Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü’ne verilmiştir. Yeniden yapılanma sonucu, Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin uygulanması ve izlenmesinden sorumlu koordinatör kurum olma sorumluluğu Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na devrolmuştur. Aynı zamanda çocuk haklarına ilişkin ayrı bir daire başkanlığı oluşturulmuştur.

Ayrıca çocuk haklarına yönelik çalışmaların sistematik ve uyumlu tutum çerçevesinde ele alınabilmesi için eşgüdüm ve denetim faaliyetlerini merkezî ve yerel düzeyde güçlendirmeye yönelik “Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu” Başbakanlık Genelgesi 4 Nisan 2012 Çarşamba tarih ve 28254 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Çocuk haklarının etkin bir şekilde uygulanması ve koordinasyonunun sağlanması için 2013-2017 yıllarını kapsayan “Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi”, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı koordinesinde diğer tüm bakanlıkların katkı ve katılımı ile hazırlanmıştır. “Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu”nun ilk toplantısında söz konusu belge onaylanmıştır. İlgili kurum ve kuruluşların katılımıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının

koordinatörlüğünde hazırlanan Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Yüksek Planlama Kurulu'na değerlendirilmiş ve onaylanmış olup 14 Aralık 2013 tarih ve 28851 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Böylelikle ilk kez çocuk haklarına ilişkin bir strateji belgesi hazırlanarak onaylanmıştır. Türkiye'yi kapsayan bir stratejik belge hazırlanabilmesi hususunda öncelikle mevcut durumun analizi yapılmıştır. Bu analizde eğitim, sağlık, engellilere yönelik hizmetler, çocuk koruma sistemi ve bakım hizmetleri, çocuk adalet sistemi, çocuk işçiliği, çocuk ve medya, çocuk katılımı, çocuğun boş zamanlarını değerlendirme imkânları, aile ve çalışma hayatının uyumu, bildirim ve izleme mekanizması konu başlıkları ele alınmıştır. Strateji belgesinde çocuk hakları alanında bir durum değerlendirilmesi yapılmıştır. Aynı zamanda strateji belgesinde eylem planı kapsamında tüm tarafların yapması gereken çalışmalar yer almaktadır. Strateji belgesi ve eylem planının etkin bir şekilde uygulanmasının izlenmesi ve değerlendirmesinin yapılması gerektiği düşünülmektedir.

3. 2. İl Çocuk Hakları Komiteleri

1999-2000 döneminde Ulusal Çocuk Kongresi'nde her ilde kurulan çocuk hakları komiteleri kongre tamamlandıktan sonra çalışmalarına son vermemiş, sonuçta ulusal çocuk forumu oluşturulmuştur. Böylece il komiteleri ile ulusal çocuk forumları arasında doğrudan bir çalışma metodu biçimi ortaya çıkmıştır. Komiteler Türkiye genelinde 81 ilde faaliyetlerini yürütmektedirler. Komiteler, forum kapsamında belirlenen eylem planlarını uygulamakta, sağladıkları gelişmeler konusunda raporlar verme durumundadırlar. Böylece Türkiye, çocuk katılımı açısından tüm ülkeye yayılan bir örgütlenmeye kavuşmuştur. Çocuk Hakları Komitelerinin üyeleri yıllar boyunca değişmekle birlikte katılımcı çocukların cinsiyet ve çeşitli çocuk grupları açısından karma bileşime dikkat edilmektedir. Bu da komitelerin güçlü yanlarını oluşturmaktadır (UNICEF, 2011, s. 13). Ancak komitelerin çalışma usullerinin gönüllülük esasına dayalı olması ve illerde yetişkinler tarafından yeteri kadar destek bulamamalarının komitenin zayıf yanlarını oluşturduğu söylenebilir.

3. 3. Ulusal Çocuk Forumları

Ulusal düzeyde gerçekleştirilen çalışmalara bakıldığında ilk çalışmalardan biri, “Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 42. maddesi uyarınca taraf devletler sözleşmenin ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocukların da yaygın biçimde öğrenilmesini taahhüt ederler” ifadesini temel almıştır. Her yıl 20 Kasım’da gerçekleştirilen Ulusal Çocuk Forumları ile çocukların kendi haklarıyla ilgili bilinç ve duyarlılığın arttırılması çalışmaları yürütülmektedir.

Çocuk hakları alanında çalışmakta olan bazı sivil toplum örgütü temsilcileri, İl Çocuk Hakları Komiteleri ve Çocuk Forumlarını tamamen göstermelik bulmakta ve eleştirmektedirler. Bazıları ise bu yapılanmaları iyi niyetli çalışmalar olarak görmekle birlikte, tüm çocukların katılım hakkının sağlanması açısından yetersiz görmektedir. SHÇEK ve UNICEF yetkilileri ise bu çalışmaların eksiklikleri olduğunu belirtmektedirler. Ancak sadece eleştirmenin yerine önerilerde bulunulmasının önemini ifade etmektedirler (Erbay, 2013, s. 93).

On altı yıldır düzenlenmekte olan çocuk forumları, tüm eleştirilere karşın çocuk katılımını sağlama etkisi açısından olumlu bir yapı olarak görülebilir. Katılıma ilişkin yararı yanında forumlarda çocuk haklarına ilişkin verilen eğitimler, çocuklar açısından haklarını öğrenme konusunda önemli bir ortam oluşturmakta ve eğitim alan çocukların kendisini ifade etmek ve özgüven kazanmak bakımından gelişimi açıkça gözlemlenmektedir.

3. 4. BM Çocuk Hakları Komitesi’ne Sunulan Ulusal İlerleme Raporları

Türkiye BM Çocuk Hakları Komitesi, ilk ulusal raporunu dönemin çocuk haklarının uygulanması ve izlenmesinden sorumlu koordinatör kurum olan (mülga) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’nun eşgüdümünde ilgili tüm tarafların katılımı ile hazırlayarak BM Çocuk Hakları Komitesi’nin 27. dönem oturumunda 23.5.2001 tarihinde sunmuştur. Türkiye’nin 2. ve 3. İlerleme Raporlarının sunumu ise Haziran 2012 tarihlerinde komitenin 60. oturumu kapsamında gerçekleştirilmiştir. Komite, rapora ilişkin sonuç

gözlemleri yayımlamıştır (United Nations, 2013). Ayrıca ülkedeki sivil toplum kuruluşları da BM Çocuk Hakları Komitesi'ne sivil toplum raporu hazırlayarak sunabilmektedir. Komite, sonuç gözlemlerinde Türkiye'de yapılan anayasal ve yasal düzenlemeleri olumlu karşıladığını belirterek sözleşmenin ilkeleri çerçevesinde;

- Ayrımcılık yapmama; ayrımcılığı önleme ve bununla mücadele etmeye yönelik uygun tedbirler alma konusundaki tavsiyelerini yinelemektedir.
- Çocuğun yüksek yararı; çocuklar üzerinde ve çocuklara ilişkin etkileri konusundaki politikalar, programlar ve projeler kadar tüm yasal, idari ve hukuksal süreçlerde çocuğun yüksek yararının gözetilmesi ve uygulanmasının sağlanmasını,
- Yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkı; “namus cinayetlerini” ve sosyal baskıya bağlı intiharı da kapsayan cinsiyet temelli şiddet uygulamalarına yönelik daha etkili tedbirler alınmasını,
- Çocuk görüşlerine saygı; bu hakkın aile içinde, kuruluşlarda, yasal ve idari süreçlerde ve toplumda uygulanmasının gerçekleştirilmesini tavsiye etmektedir.

Türkiye'nin 4. periyodik raporunun sunumunu beş yıl sonra yapması gerekmektedir. Türkiye'nin hazırlayacağı söz konusu raporda Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin sonuç gözlemlerinde belirttiği hususlara dikkat edilmesi beklenmektedir.

3. 5. Yerel Yönetimlerin Çocuk Haklarına İlişkin Çalışmaları

Yerel yönetimler, çocuk haklarını tanıtmaya ve yaygınlaştırma bağlamında kısmen sorumluluk üstlenmiştir. Yerel yönetimlerin bu alanda gerçekleştirdikleri çalışmaların en önemlisi, çocuk meclisleridir. Çocukları kent yönetimine katmayı amaçlayan bu yapılanma, katılım hakkı çerçevesinde önemli bir adım olarak görülebilir ama bu meclislerin aldıkları kararların ne derecede etkili olabildiği tartışma konusudur. Ayrıca yerel yönetimler tarafından şehir planlamasında çocuklara özgü düzenlemelerin yapılması

önemli olup çocukların oyun hakkı gibi konuların belediyeler tarafından göz ardı edilmemesi gerekmektedir (Erbay, 2013, ss. 63-64).

Ankara Keçiören Belediyesi çocuk haklarına yönelik bir çalışma yapmıştır. “Keçiörenli Çocukların Gözü ile Çocuk Hakları Sözleşmesi” çalışması 50 ilköğretim öğrencisi çocuk ile yapılmıştır. Yapılan çalışmada çocukların söz konusu sözleşmeyi anlamakta zorlandıkları, ilköğretim müfredatında insan hakları ve çocuk hakları konusu yer almakla birlikte çocukların bilgileri pek hatırlayamadıkları, çocukların hak kavramının ne anlama geldiği konusunda yeteri kadar bilgi sahibi olmadıkları görülmüştür. Çocuk hakları ile daha ilgili, bilgili ve duyarlı bir kamuoyu oluşturmak için çocuğun bulunduğu bütün ortamlarda çocuk haklarına gereken hassasiyetin gösterilmesi gerekmektedir (Kars, 2012, s. 55).

3. 6. TBMM Çocuk Hakları İzleme Komitesi Tarafından Yapılan Çalışmalar

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), bilindiği gibi yasama ve denetim fonksiyonlarını yerine getirmekte olup TBMM'nin çalışmalarını yürütürken insan haklarına ve çocuk haklarına gereken özeni göstermesi beklenmektedir. Bu kapsamda TBMM'de insan haklarının incelenmesine yönelik İnsan Hakları İnceleme Komisyonu ve çocuk hakları ile çalışmak üzere de Çocuk Hakları İzleme Komitesi kurulmuştur.

Tüm siyasi parti gruplarından temsilcilerin yer aldığı Çocuk Hakları İzleme Komitesi 2008 yılından bu zamana çalışmalarını yürütmektedir. Çocuk Hakları İzleme Komitesi, çocuklar veya çocuk savunucuları tarafından kendilerine iletilen ya da kamuoyu gündemine gelen konular doğrultusunda komite üyesi milletvekilleri aracılığıyla TBMM'de duyarlılık oluşturulması çalışması yürütmektedir.

Komitenin tanıtımı amacıyla oluşturulan internet sitesi ile çocukların ve çocukla ilgili alanlarda çalışan kişi ve kurumların doğrudan ilgili yasama organı üyeleri ile iletişim kurarak sorunlarını ve görüşlerini aktarma imkânı sağlanmaktadır. Bu sayede geniş bir yelpazede çocuklara ve sorunlarına ulaşılması amaçlanmaktadır. Çocuk Hakları İzleme Komitesi'nin çalışmalarına, başta Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Türkiye'deki

uygulanmasını izlemekten sorumlu kuruluş olan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı olmak üzere ulusal ve uluslararası birçok kuruluş katkı sunmaktadır (TBMM Çocuk Hakları İzleme Komitesi, 2015).

3. 7. Kamu Denetçiliği Kurumu-Ombudsmanlık

Çocuklara yönelik bağımsız insan hakları kurumlarının temel amaçları, çocukların insan haklarını izlemek, desteklemek ve korumaktır. 1993 yılında Dünya İnsan Hakları Konferansı'nda hakları koruyacak hükümetlere tavsiyelerde bulunacak ihlalleri ele alacak ve bilinçlendirmeye yönelik çalışmalar yapacak kurumların önemine dikkat çekilmiştir. Paris ilkelerinde insan haklarını korumayı ve desteklemeyi amaçlayan kurumların üstlenmesi gereken sorumluluklar onaylanmıştır. Bu ilkeler temel olarak kabul görmekle birlikte ulusal insan hakları kurumlarının ne olduğu konusunda devletlerce tam bir mutabakata varılamamıştır. Kurumlar üç bölüme ayrılmıştır ancak unvan ve işlevleri birbirinin yerini tutabilmektedir. Bunlar “Ombudsmanlık”, “Eşitliği Gözetim Kurumları” ve “İnsan Hakları Komisyonları”dır. Devletlerin güçlerinin halka karşı kötüye kullanılmaması, bireylerin haklarının korunması amacıyla ilk ombudsmanlık kavramı 1809 yılında İsveç'te kullanılmış olup 1919 yılında Finlandiya'da, 1955 yılında Danimarka'da hayata geçmiştir. Ombudsmanın görevleri genellikle şikâyetleri araştırmak, hükümetleri yaptıkları işlemlere karşı sorumlu tutmak olmuştur. Bu tür gelişmeler insan haklarının tanınmasını teşvik eden Birleşmiş Milletler tarafından önemle desteklenmiştir. Çocukla ilgili ombudsmanlık terimi genellikle çocuk haklarını izlemeyi, desteklemeyi ve korumayı amaçlayan kurumları tanımlamak için kullanılmaktadır (UNICEF Innocenti Araştırma Merkezi, 2001, ss. 2-3).

Türkiye'de kamu denetçiliği 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu oluşturulmuştur. İdarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunmak üzere kurulmuştur (Resmî Gazete, 2012). Kamu Denetçiliği Kurumunun da denetçilerden bir tanesi Kadın, Çocuk ve Engelli Haklarından Sorumlu Kamu Denetçisi olarak atanmıştır.

Çocuk ombudsmanları bağımsız olmalı, çocukların seslerinin duyurulmasına yardımcı olunmalı, çocuklar için ulaşılır olmalı, belirli yasal güç ve yetkilerle donatılmış olması gerekmektedir (UNICEF Innocenti Araştırma Merkezi, 1997, s. 10).

Ancak Türkiye’de henüz daha çok yeni olan ombudsmanlık, kamu denetçiliği kurumunun öncelikle ve özellikle çocuklar tarafından çalışmaları ve işlevlerine yönelik olarak bilinirliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülmesi gerektiği düşünülmektedir.

3. 8. Çocuk Hakları Eğitimi

Çocuk haklarına yönelik gerek çocuklara gerekse yetişkinlere yönelik eğitimler verilmesi önemlidir. Çocukların kendi haklarını bilmeleri yetişkinlerin de çocukların haklarını bilerek çocukları bu konuda desteklemeleri ve hakları tanımaları gerekmektedir.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, taraf devletleri, çocuk haklarını çocuklara ve yetişkinlere öğretmek ile yükümlü tutmaktadır. Ayrıca BM Çocuk Hakları Komitesi çocuk haklarının okul ve üniversite müfredatlarına, ana baba eğitimi programlarına ve çocuk ile ilgili çalışan meslek elemanlarının hizmet içi eğitim programlarına alınmasını önermektedir.

Çocukların haklarını bilmeleri, hakların hayata geçirilmesi, haklarını kullanabilmeleri ve haklara saygı duyarak yetişmelerinin en önemli yolu eğitimidir. Çocuk hakları eğitimi haklar ve sorumluluklara ilişkin bilgilerin öğrenilmesi ve bunların öncelikler tutum ve davranışlara dönüştürülmesini kapsayan bir bütündür. Çocuk hakları eğitiminde çocuklar, hakları ve sorumlulukları konusunda temel bilgiler edinirler. Eğitimi alan çocuklar, hak ve sorumluluğun birbiri ile olan bağlantısını öğrenirler. Çocuk hakları eğitimi, çocukların demokratik değerleri anlamasında ve uygulamasında en etkin araçtır. Demokrasinin temel değeri olan insan haklarına saygı, barış, hoşgörü, özgürlük gibi konuları bu eğitim ile alır ve anlarlar. Ayrıca çocuk hakları eğitimi hak ve sorumluluk ilkesi ile paralel gittiği için çocukları toplum içerisinde sorumlu bir yaşantıya hazırlar. Çocuk hakları eğitimi çocukların,

şiddet, ihmal ve istismardan korunmalarında da önleyici rol oynamaktadır (Akyüz, 2010, ss. 12-13).

3. 9. Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi

Çocuk haklarının etkin bir şekilde uygulanması ve koordinasyonunun sağlanması için Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı koordinesinde çocuk ile ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum örgütü temsilcileri ile çocukların katkı ve katılımları ile 2013-2017 yıllarını kapsayan “Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi” hazırlanmıştır. Çocuk haklarının Türkiye’de uygulanması ve izlenmesi amacıyla oluşturulan Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Ulusal Çocuk Hakları Eylem Planı, 08.05.2012 tarihinde gerçekleştirilen Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu’nun ilk toplantısında değerlendirilmiştir. İlgili kurum ve kuruluşların katılımıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı koordinatörlüğünde hazırlanan Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Yüksek Planlama Kurulu’nca onaylanarak 14.12.2013 tarih ve 28851 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır.

4. Sonuç

Çocuklar bilindiği gibi toplumun en savunmasız kesimini oluşturmakta olup yaşanan olumsuz koşullardan yine en fazla onlar etkilenmektedir. Profesyoneller, çocuklarla mesleki çalışmalarını yürütürken çocuk haklarını kendilerine rehber edinmeli ve uygulamalarını bu yönde şekillendirmelidirler. Çocuğa ilişkin verilecek kararlarda ve uygulamalarda sözleşme ilke ve hükümlerine uygun hareket edilmesi gerekmektedir. Ayrıca çocukla ilgili kararların alınmasında “çocuk için değil, çocuk ile birlikte” yaklaşımından hareketle çocuğun katılımının sağlanmasına azami özen gösterilmeli ve görüşlerine değer verilmelidir. Ayrıca önemli olan diğer bir husus da çocuk alanında çalışmakta olan profesyoneller ve akademisyenler, çocuk hakları ile ilgili politikalara doğrudan etki etme ve bu yönde savunuculuk yapma bağlamında yoğun çaba sarf etmelidirler. Şöyle ki çocukların haklarını öğrenmesi tek başına yeterli değildir. Haklarını elde etmek için mücadele etmeleri gerekebilir. Bu noktada çocukların kendi haklarını savunabilmeleri

amacıyla güçlenmeleri de büyük önem taşımakta ve bunun için birtakım çalışmaların yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Öncelikle toplumumuzda çocuğa verilen önem noktasında kültürel değerlerimizin yapılan bilimsel çalışmalarda daha fazla yer alması gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca çocuk alanında çalışan her personelin hizmet içi eğitim programlarında “Çocuk Hakları” eğitiminin yer almasına özen gösterilmesi gerekir. Hakların tek başına bilinmesi yeterli olmamaktadır. Bunun yanı sıra Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın koordinatör kurum olma yükümlülüğü doğrultusunda sözleşmenin ilke ve hükümleri ile mevzuat uyumlandırılmasına yönelik çalışmalar yürütülmelidir. Aynı zamanda mevzuatın uygulamaya geçip geçmediğine ilişkin bir izleme ve değerlendirme mekanizmasının kurulması sağlanmalıdır. Bu doğrultuda, çocuk haklarına ilişkin uygulamalar etkin bir şekilde izlenerek raporlanmalıdır. Çocuklara haklarının bilinirliği konusunda gerekli eğitimlerin verilmesi ve onların bunu uygulamalarına yönelik alanlar sağlanması hususuna da dikkat edilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki başta çocukların ve çocuk alanında çalışan profesyonellerin çocukların haklarını bilmeleri ve hayata geçirmeleri gerekmektedir. Özellikle çocuğun yüksek yararı ve katılım hakkı konusunda özel bir çabanın gösterilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı [ASPB] Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2013). *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne ek çocuk satışı, fuhuşu ve pornografisi ülke raporu*. Erişim tarihi: 27.11.2015, http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/data/5422b041369dc316585c0d87/cocuksatisivepornografisi_ulkeraporu.pdf.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı [ASPB] Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2016). Çocuk Hakları, Erişim tarihi: 25.01.2016, <http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/uygulamalar/cocuk-haklari>”http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/data/5422b041369dc316585c0d87/cocuksatisivepornografisi_ulkeraporu.pdf.
- Akay, A. S. (2004). *İnsan haklarının tarihi gelişimi 1919-1938* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Akyüz, E. (2010). *Çocuk haklarının önemi, konusu, kaynakları ve hukuk sistemindeki yeri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Akyüz, E. (2001). Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin temel ilkeleri ışığında çocuğun eğitim hakkı. *Millî Eğitim Dergisi*, 151, s. 14.
- Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu. (1999). *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ulusal ilk rapor*. Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Yayını.
- Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu. (2001). *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ulusal ilk raporun ekleri ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin sonuç gözlemleri*. Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Yayını.
- Beşpınar, F. U. ve Aybars, A. İ. (2013). *Erken yaşlarda çocuk refahı ve kadın istihdamı politika belgesi*. UNICEF Yayınları.
- Beter, Ö. (2010). *Türkiye ve İngiltere'de çocuk koruma sistemleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, C. (2005). Çocuk kavramı ve medeni hukuk açısından çocuk haklarının tarihi gelişimi. Erişim tarihi: 25.10.2013, <http://www.e-akademi.org/incele.asp?konu=%C7OCUK%20KAVRAMI%20VE%20MEDEN%DD%20HUKUK%20A%C7ISINDAN%20%C7OCUK%20HAKLARININ%20TAR%DDH%DD%20GEL%DD%DE%DDM%DD&kimlik=-1854485512&url=makaleler/ccelik-1.htm>.

- Çocuk Vakfı. (2011). *Haklarımı çalmayın, çocuklar için uyarlama*. İstanbul: Çocuk Vakfı I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yayın Dizisi.
- Doğan, İ. (2001). *Çocuk hakları açısından Türkiye’de çocuk olgusu*. Erişim Tarihi: 11.07.2016, http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/151/dogan.htm.
- Düzağaç, F. (2005). *Çocuk haklarının korunmasında polisin görev ve yetkilerinin uygulama açısından değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erbay, E. (2013). *Çocuk hakları*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Gören, Z. (2012). Çocukların temel haklarının anayasal garantisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, ss. 113-176.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karatay, A. (2007). *Cumhuriyet dönemi korunmaya muhtaç çocuklara ilişkin politikanın oluşumu* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kars, Ö. (2012). *Keçiörenli çocukların gözü ile çocuk hakları*. Ankara: ÇODAM Yayınları.
- Kulaksızoğlu, A. (2011). *Engelli çocuklar ve ergenlerin hakları*. İstanbul. Çocuk Vakfı I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yayın Dizisi.
- Kur’an-ı Kerim Meali. (2010). (E.H. Yazır, Çev.) İstanbul: Haktan Yayıncılık.
- Polat, O. (1997). *Çocuk ve hakları*. İstanbul: Analiz Yayınları.
- Polat, O. ve Gezer, T. (2007). *Sosyal içerme ve çocukların katılım hakkı*. İstanbul: Kaynak Kitap Dizisi.
- Hodgkin, R. ve Newell, P. (2003). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme uygulama el kitabı* (Ş. Akipek, çev.). Geneva: UNICEF Yayınları.
- Resmî Gazete. (2012). *29 Haziran 2012 tarihli ve 28338 sayılı Resmî Gazete*. Erişim Tarihi: 11.07.2016, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120629.htm>.
- Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği. (2004). *Sosyal hizmet ve çocuk hakları, BM Sözleşmesi profesyonel eğitim kitabı* (V. Duyar, çev.). Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM]. (2016). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin bildirim usulüne ilişkin ihtiyari protokol*. Erişim tarihi: 25.01.2016, <http://www2.tbmm.gov.tr/d26/1/1-0322.pdf>
- Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM] Çocuk Hakları İzleme Komitesi. (2013). *Türk çocuk hakları bildirisi*. Erişim tarihi: 26.11.2013, <http://www.cocukhaklari.gov.tr/tr/>.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM] Çocuk Hakları İzleme Komitesi. (2015). *Çocuk hakları izleme komitesi*. Erişim tarihi: 10.11.2015, <https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber>.
- UNICEF. (2009). *Türkiye'de ulusal çocuk forumları ve çocuk katılımı öyküsü* (İkinci baskı). UNICEF Yayını.
- UNICEF Innocenti Araştırma Merkezi. (1997). *Çocuk haklarını koruyan bağımsız kurumlar*. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, İtalya.
- UNICEF Innocenti Araştırma Merkezi. (2001). *Çocuk haklarını koruyan bağımsız kurumlar*. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, İtalya.
- United Nations. (2013). *Turkey's Child Right Report*. Erişim tarihi: 05.11.2013, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/sessions.htm>.
- Ünal, Ş. (2001). *İnsan haklarının uluslararası ilkeleri Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Yalçın, S. K. ve Şengül M. (2004). Dede Korkut Hikâyeleri'nin çocuk eğitimi açısından öne sürdüğü değerler ve ortaya çıkarmak istediği tip üzerine bir değerlendirme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, ss. 209-223.